

Z kroniki naukowej

METODY BADANIA SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO JAK BADAĆ DZIAŁANIE SPOŁECZNE?

W dniu 25 maja 2007 r. w Poznaniu, w sali Galerii Miejskiej „Arsenał”, odbyła się konferencja naukowa zatytułowana „Metody badania społeczeństwa obywatelskiego. Jak badać działanie społeczne?”. Jej organizatorami byli: Oddział Poznański Polskiego Towarzystwa Socjologicznego, „Arsenał”, a współorganizatorami: Instytut Socjologii UAM oraz Instytut Zachodni. Składała się z trzech części – dwóch sesji, podczas których wygłaszane były referaty, oraz dyskusji panelowej, podsumowującej i zamykającej całe spotkanie.

Konferencję otworzyli Piotr Gliński (Instytut Filozofii i Socjologii PAN, Uniwersytet w Białymstoku) i Zbigniew Woźniak (Instytut Socjologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), którzy dokonali wprowadzenia, pokrótce przedstawiając założenia konferencji oraz argumenty wskazujące na trafność wyboru tematyki konferencji.

Pierwszy referat „Jak badać społeczeństwo obywatelskie we współczesnej Polsce” przedstawiony przez Sławomira Nałęcza (Instytut Studiów Politycznych PAN w Warszawie), dotyczył problematyki teoretycznej i definicyjnej. Autor przedstawił ewolucję historyczną znaczenia pojęcia „społeczeństwo obywatelskie”, skupił się również na dylemacie badacza w momencie wyboru odpowiedniej definicji społeczeństwa obywatelskiego. Zdaniem autora, taki wybór wpływa na przyjęty obszar badawczy i tym samym determinuje jego granice.

Kolejne referaty miały charakter opisów, poświęconych odrębnym nurtom badawczym inspirowanych prowadzonymi badaniami. Maria Theiss (Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego) przedstawiła założenia badania kapitału społecznego. Badanie zostało zrealizowane wraz z Barbarą Lewenstein (Instytut Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego). Referentka przedstawiła koncepcję kapitału społecznego w kontekście społeczeństwa obywatelskiego. Autorki wykorzystały wyniki badań terenowych, przeprowadzonych w pięciu lokalnych społecznościach. Kolejny referent, Grzegorz Makowski (Instytut Spraw Publicznych w Warszawie), w referacie pt. „Badania nad funkcjonowaniem Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie”, poświęcił uwagę aspektom praktycznym i metodzie oceny wdrożenia w życie wymienionego w tytule referatu aktu prawnego. Natomiast Krzysztof Kosela (Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego) w referacie zatytułowanym „Pomiar aktywności obywatelskiej w procedurach Komisji Europejskiej badającej postępy realizacji Strategii Lizbońskiej” pokazał za pomocą kryteriów pomiaru aktywności obywatelskiej, że Polska wraz z pozostałymi krajami Europy Środkowej znajduje się na ostatnich miejscach rankingów. Wskazywałoby to na pewien stopień niedorozwoju polskiego społeczeństwa obywatelskiego. Autor referatu stwierdził jednak, że istnieją przesłanki, aby te kryteria zakwestionować, a w każdym razie, by stały się

przedmiotem dyskusji specjalistów. Próbę uporządkowania metodologii badań sondażowych, dominującej w socjologii społeczeństwa obywatelskiego, przedstawili Michał Nowosielski (Instytut Zachodni w Poznaniu) i Marek Nowak (Instytut Socjologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) w wystąpieniu „Aktywność społeczna w sondażach – badania krajowe i porównawcze”. Autorzy zaproponowali skrzyżowanie dwóch kryteriów: podmiotu badania (sondaży indywidualnych i sondaży instytucjonalnych) oraz celu badania (badań „przekrojowych” albo porównawczych). Przeprowadzona analiza zmierzała do ustalenia dysproporcji w ujmowaniu poszczególnych obszarów badawczych. Autorzy krytycznie przyjrzeni się stosowanej w Polsce przez różne podmioty badawcze metodologii badań społeczeństwa obywatelskiego. W kolejnym referacie „Debata jako metodologia – w stronę integracji badań społeczeństwa obywatelskiego” Jan Herbst (Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa) postulował poszerzenie dyskusji na temat społeczeństwa obywatelskiego, zwracając uwagę na fakt pewnej niechęci socjologów do posługiwania się pojęciami obciążonymi wartościowaniem i mającymi zawężone pola znaczeniowe. J. Herbst przedstawił założenia projektu badawczego „Indeks społeczeństwa obywatelskiego” realizowanego przez Stowarzyszenie Klon/Jawor od 2005 r.

Podczas drugiej sesji konferencji, poświęconej zagadnieniom bardziej szczegółowym, zilustrowano interesujące tendencje w badaniach zarówno społeczeństwa obywatelskiego, jak i w badaniach działań społecznych. W tej części konferencji Irena Szlachcicowa (Instytut Socjologii Uniwersytetu Wrocławskiego) przedstawiła jakościową procedurę badawczą, tzw. teorię ugruntowaną. Zgodnie z takim podejściem badawczym, teoria i empiria nie są przeciwstawne ani rozdzielne, ale pozostają w ścisłym związku poprzez teorię substancjalną, powstałą na bazie materiału empirycznego. Takie podejście, zdaniem referentki, pozwala na bieżącą weryfikację przyjętych hipotez w toku procesu badawczego. Metodzie „teorii ugruntowanej” było poświęcone również następane wystąpienie. Mateusz Szczeciński oraz Tomasz Stryjecki (Instytut Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego) przedstawili obywatelską akcję walki mieszkańców Łodzi z zanieczyszczaniem miasta na tle „teorii ugruntowanej”. Poprzez analizę materiałów graficznych referenci odnieśli się również do założeń socjologii wizualnej. Z kolei Magdalena Dudkiewicz (Instytut Spraw Publicznych) w wystąpieniu pt. „Metodologia badań samoświadomości społecznej pracowników organizacji pozarządowych w Polsce” odniosła się do badań pracowników organizacji pozarządowych w Polsce, opartych na zastosowaniu nieco zmodyfikowanej analizy pól semantycznych. Celem tej analizy było uzyskanie wiedzy na temat „pozytywnych i negatywnych opinii o poszczególnych elementach świata społecznego”, a także określenie centrów i peryferii świata społecznego pracowników określonych organizacji społecznych.

Referat o nieszablonowym tytule „Jak wygląda słoń. Próba syntetycznego podejścia do społeczeństwa obywatelskiego” zaprezentowała Marta Klekotko (Instytutu Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego). W wystąpieniu referentka zmierzyła się z próbą wypracowania syntetycznego modelu społeczeństwa obywatelskiego, zawierającego wszystkie ważniejsze kierunki znane z definicji i ujęć społeczeństwa obywatelskiego. Tym samym przedstawiła model oparty na trzech poziomach analizy społeczeństwa obywatelskiego: obywatelstwa (poziom rozstrzygnięć prawno-ustrojowych), kultury obywatelskiej (nieformalne reguły współżycia społecznego) oraz obywatelskości jednostek (gotowość i świadomość jednostki uczestniczenia w społeczeństwie). W wystąpieniu, które było koreferatem do wcześniejszego referatu M. Klekotko, Jakub R. Stempień (Uniwersytet Łódzki) skoncentrował się na trzecim ze wskazanych poziomów analizy, interpretując obywatelskość w kategoriach pełnienia roli

w odniesieniu do konkretnych działań i norm, których są one odzwierciedleniem. Rola społeczna interpretowana była w kontekście grupowym, w jakim funkcjonuje podmiot. Obie koncepcje można wiązać w całość, w której próbuje się rozpatrywać obywatelskość i społeczeństwo obywatelskie w kontekście normatywnym i w duchu dosyć tradycyjnej strukturalizującej socjologii.

Kolejny blok zagadnień otworzył Ryszard Skrzypiec (Ośrodek Badania Aktywności Lokalnej) referatem pt. „Mapa aktywności obywatelskiej jako metoda i narzędzie badania lokalnego społeczeństwa obywatelskiego” (współautorem wystąpienia był Piotr Frączak z tego samego ośrodka). Obaj referenci zaproponowali wykorzystanie metodologii geografii do tworzenia map aktywności obywatelskiej. Jak określili cel swoich badań, „mapowanie” służy do badania „lokalnego społeczeństwa obywatelskiego, czyli wspólnoty wyodrębnionej na bazie związków z określonym terytorium”. Następnie referat pt. „Hermeneutyka obiektywna i etnografia instytucjonalna w badaniu potencjałów endogennych lokalnego społeczeństwa obywatelskiego” wygłosił Robert Geisler (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie). Autor zaproponował stosowanie hermeneutyki obiektywnej jako metody badania procesu tworzenia się społeczeństwa obywatelskiego. Celem tej hermeneutyki, wedle słów autora, jest „rekonstrukcja obiektywnych struktur znaczeniowych tekstów”. Zaproponowana koncepcja sięga do „tradycji interpretatywnej oraz poststrukturalizmu”. Można zatem podsumować, że jest pewnego typu analizą treści, rozwijającą podobny koncept metodologiczny (analiza działań poprzez analizę tekstu), jaki spotykamy wśród zwolenników teorii ugruntowanej. Z kolei celem etnografii instytucjonalnej jest naukowe poznanie relacji społecznych między ludźmi przy założeniu, że życie społeczne jest zorganizowane przez różne instytucje.

Nieco na pograniczu tematyki konferencji pojawiły się wystąpienia Rafała Drozdowskiego oraz Ryszarda Cichockiego z Instytutu Socjologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Rafał Drozdowski („*Citizen journalism* – między praktyką utopii społecznej a utopią praktyki badawczej”) porównał zjawisko dziennikarstwa obywatelskiego do utopii społeczeństwa informacyjnego, tym samym przedstawił je jako jeden z mitów społeczeństwa obywatelskiego. Istotą zaproponowanego przez niego stanowiska było spojrzenie na metody badawcze z perspektywy mechanizmów wpływu społecznego. Jak stwierdził autor, chodzi o udzielenie odpowiedzi na pytanie, „czy i w jakim sensie samo obywatelskie dziennikarstwo wolno jest traktować jako specyficzną (quasi-naukową) procedurę badawczą”. Natomiast Ryszard Cichocki („Programy wskaźników jakości życia jako narzędzia diagnozowania życia w mieście”) skłonny był potraktować problematykę badania społeczeństwa obywatelskiego jako element szerszego konstruktów współczesnego *welfare state*. Zdaniem referenta, w takim kontekście zagadnienia społeczeństwa obywatelskiego wiążą się z problematyką jakości życia. Ujęcie zaproponowane przez R. Cichockiego zmierza do statystycznego uchwycenia poziomu obywatelskości na podstawie poziomu uczestnictwa w wyborach, angażowania się w inicjatywy społeczne i np. pomiarów poziomu orientacji i kompetencji obywatelskiej. Na ten aspekt obywatelstwa nakładają się kwestie socjalne i kwestia poziomu zaspokojenia potrzeb.

Konferencję zamknęła dyskusja panelowa z udziałem autorów wygłoszonych referatów – Piotra Glińskiego, Jana Herbsta i Grzegorza Brydy (Instytut Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego) oraz Michała Chmary i Zbigniewa Woźniaka (Instytut Socjologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza). Uczestnicy panelu starali się znaleźć odpowiedzi na trzy pytania postawione przez organizatorów: Co jest uniwersalne, a co specyficzne

w metodologii badań społeczeństwa obywatelskiego? Czego jest za dużo, a czego za mało w badaniu społeczeństwa obywatelskiego w Polsce? Jakie są szanse i bariery rozwoju metodologii oraz badań społeczeństwa obywatelskiego w Polsce i na świecie?

Podsumowując konferencję, warto wskazać na kilka kwestii. Po pierwsze, dyskusja towarzysząca wystąpieniom wyraźnie pokazała, że metodologia badań społeczeństwa obywatelskiego i działań społecznych wymaga ciągłej refleksji ze względu na mnogość ujęć i modeli. Po drugie, przed badaczami pojawia się wiele problemów – od tych najbardziej ogólnych i podstawowych, takich jak np. pytanie o definicje operacyjne społeczeństwa obywatelskiego, po kwestie bardziej szczegółowe czy techniczne, dotyczące m.in. doboru populacji czy liczebności badanych (w odniesieniu np. do badań jakościowych). Po trzecie, konferencja pokazała, że istnieje duża potrzeba wymiany informacji i doświadczeń między ośrodkami oraz badaczami zajmującymi się tą problematyką. Pośrednio można też mówić o wzroście zainteresowania problematyką badania społeczeństwa obywatelskiego.

Marcin Tujdowski

EUROPEJSKIE FORUM WSPÓŁPRACY: POZNAŃ – HANNOVER – RENNES

Z inicjatywy władz miasta w dniach 25-26 czerwca 2007 r. zorganizowane zostało w Poznaniu Europejskie Forum Współpracy: Poznań – Hannover – Rennes pod hasłem „Samorząd lokalny a Traktat ustanawiający Konstytucję dla Europy”. Przedsięwzięcie to stanowiło realizację idei współpracy polsko-niemiecko-francuskiej w formule małego trójkąta weimarskiego. Włodarze partnerskich miast wraz z zaproszonymi gośćmi ze świata polityki i nauki, a także reprezentujących instytucje kultury, organizacje pozarządowe i media podjęli dyskusję o roli miast w Unii Europejskiej w perspektywie jej dalszego rozwoju. Szczególny kontekst tego spotkania tworzył zakończony dwa dni wcześniej szczyt Rady Europejskiej w Brukseli, który otworzył drogę do opracowania nowego traktatu reformującego Unię Europejską.

Otwierając konferencję prezydent miasta Poznania Ryszard Grobelny wyraził przekonanie, że odpowiedzą na podstawowe problemy Unii Europejskiej, jakimi są słabnące poparcie społeczne czy niezadowolająca przejrzystość działania, jest większe zaangażowanie samorządu terytorialnego, a w szczególności miast, w kształtowanie polityki unijnej. Miasta mogą także skutecznie promować ideę integracji, ponieważ mieszkańcy bezpośrednio odczuwają wymierne korzyści płynące z integracji i wynikający z nich wzrost jakości życia. Przede wszystkim jednak, skupiając 3/4 ludności UE miasta pełnią rolę motoru wzrostu, łącząc w sobie funkcje gospodarcze, polityczne i kulturalne. Projekt Europa nie może ograniczać się zatem do hasła Europa Ojczyzn, powinna ona także w większym stopniu być Europą Miast.

Z kolei nadburmistrz Hanoweru Stephan Weil wiele uwagi poświęcił kwestii międzynarodowej orientacji tego miasta. Znajduje ona swój wyraz w kontaktach międzynarodowych o charakterze biznesowym, powiązanych z tradycją wystawienniczą Hanoweru, w jego wielokulturowym obliczu, a także w celowym zaangażowaniu we współpracę partnerską miast, zainicjowaną już w pierwszych latach powojennych. Podkreślając znaczenie part-